

Τα νέα βιβλία της γλώσσας για το δημοτικό

Το φάντασμα της ύλης

του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Για πρώτη φορά σχολικά βιβλία γράφονται όχι με απευθείας ανάθεση αλλά μετά από διαγωνισμό, που προκήρυξε το 2003 το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (στο πλαίσιο του ΕΠΕΑΕΚ). Τα νέα βιβλία έπρεπε να συμφωνούν με το νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα και με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών, όπως ορίζονται με ΦΕΚ (2001 / 2003). Διάφορες συγγραφικές ομάδες, από διάφορους χώρους, όπως λέγεται, συνήθως υπό την επιστημονική εποπτεία κάποιου πανεπιστημιακού, και υποχρεωτικά υπό τη στέγη ενός εκδοτικού οίκου, κατέθεσαν εκτενή δείγματα πάνω σε συγκεκριμένα «κομμάτια της ύλης». Οι προτάσεις ήταν «κλειστές». Η επιλογή έγινε από ανεξάρτητους κριτές. Η συγγραφή ανατέθηκε ανά τάξη στην ομάδα που το δείγμα της συγκέντρωσε την υψηλότερη βαθμολογία. Κατά τη διάρκεια της συγγραφής έγιναν διαδοχικές αξιολογήσεις από την Επιτροπή Αξιολόγησης και την ολομέλεια του Π.Ι., καθώς και προτάσεις για βελτιώσεις. Η όλη διαδικασία ξεκίνησε με σοσιαλιστική κυβέρνηση και ολοκληρώθηκε επί δεξιάς· ενδιάμεσως άλλαξε και η στελέχωση του Π.Ι.

Είμαστε υποχρεωμένοι να τα δεχτούμε όλα αυτά ως τεκμήρια μιας αδιάβλητης – στο μέτρο του δυνατού– διαδικασίας. Τι ισχύει λοιπόν σήμερα, μετά μία τόσο συνετή προετοιμασία; Τυπώθηκαν, διανεμήθηκαν και χρησιμοποιούνται ήδη τα βιβλία γλώσσας των Α', Γ', Ε' και Στ' Δημοτικού. Το υλικό της Β' τάξης δεν είναι έτοιμο λόγω «μακρόχρονης διαδικασίας διορθώσεων» – σύμφωνα με την επίσημη αιτιολογία. Έγινε επαναπροκήρυξη για το εκπαιδευτικό υλικό της Δ' τάξης, διότι η συγγραφική ομάδα που αρχικά επιλέχθηκε αρνήθηκε να κάνει τις «διορθώσεις» που ζητούσε το Π.Ι. Υπό προετοιμασία βρίσκεται επίσης ένα βιβλίο γραμματικής για το δημοτικό. Με άλλα λόγια, λείπει περίπου το 1/3.

Με τόσο καλό σκορ, η κυβέρνηση, φυσικά, κάνει λόγο για μία ακόμη «μεταρρύθμιση» – την πρώτη από τις προγραμματισμένες. Οι εκπαιδευτικοί, αντιθέτως, καταγγέλλουν προχειρότητες, μιλούν για πλημμελείς επιμορφώσεις που ξεκίνησαν πριν ακόμη αρχίσει η σχολική χρονιά – και προτού τυπωθούν τα βιβλία· κάνουν λόγο για αποσπασματικότητα, βιασύνη, δοσοληψίες· επισημαίνουν ότι μεταρρύθμιση χωρίς λεφτά δεν γίνεται. Κοντολογίς, μιλούν για μία ακόμη «απορύθμιση» της δημόσιας παιδείας. Δεν έχουν άδικο.

Άδικο έχουν όμως όσοι έσπευσαν να απορρίψουν τα νέα βιβλία προτού καν γραφτούν. Δεν εννοώ μόνο κάποιους από τους «κομμένους». Αριστερές παρατάξεις εκπαιδευτικών τα αντιμετώπισαν σαν δούρειο ίππο του νεοφιλελευθερισμού και των μονοπωλίων. Λαϊκιστικές εφημερίδες ανακάλυψαν στα νέα βιβλία τον δάκτυλο των πολυεθνικών («Στα σχολεία το Play Station 2! Ολοσέλιδη διαφήμιση του παιχνιδιού

σε νέο βιβλίο της Ε' Δημοτικού», «Έθνος», 3/8/2006). Προχειρογράφοι που βαπτίζουν πάντως την πένα τους στανάματα της κλασικής λογοτεχνίας θρηνούν ήδη για την υποβάθμιση των λογοτεχνικών κειμένων. Πάλαι ποτέ προοδευτικά εκπαιδευτικά περιοδικά εμφανίζονται μετά μανίας στρατευμένα στην ιδέα των βιβλίων που εγκαταλείφθηκαν.

Με εξαίρεση λίγα σκόρπια άρθρα (*Νέα Παιδεία, Γέφυρες*, alfavita.gr), σοβαρή συζήτηση στους εκπαιδευτικούς κύκλους δεν έχει γίνει ακόμα. Η συζήτηση στον Τύπο εξαντλείται στην αποκάλυψη των «σκανδάλων» που περιβάλλουν τη συγγραφή και την επιλογή τόσο των επίσημων βιβλίων όσο και των εμπορικών σχολικών βοηθημάτων. Κοινή λογική δεν υπάρχει.

*

Η κοινή λογική επιβάλλει τα νέα βιβλία να κριθούν, κατ' αρχήν, ως προς τους εκπαιδευτικούς στόχους που τα ίδια υπηρετούν, στόχους που έχει θέσει –ασχέτως αν ήταν σε θέση να τους υπηρετήσει– μία «ανεξάρτητη αρχή»: το Π.Ι. Δεν μπορεί κανείς να κατηγορεί συγγραφείς και βιβλία γιατί δεν εφαρμόζουν το όραμα που ο κριτής τους έχει για βιβλία που ο ίδιος θα ήθελε να γράψει.

Τρία είναι –ή υποτίθεται πως είναι– τα κύρια χαρακτηριστικά των νέων βιβλίων της γλώσσας για το δημοτικό:

- α) εφαρμόζουν τη διαθεματική διδασκαλία·
- β) περιλαμβάνουν ποικιλία κειμένων· και
- γ) δίνουν μεγαλύτερη ελευθερία επιλογής σε εκπαιδευτικούς και μαθητές.

Τα ερωτήματα λοιπόν που η κοινή λογική επιβάλλει ν' απαντηθούν πρώτα είναι επίσης τρία: είναι πράγματι τα νέα βιβλία της γλώσσας για το δημοτικό

α) διαθεματικά, β) κειμενοκεντρικά και γ) ευπροσάρμοστα, όπως διατείνονται οι συγγραφείς τους και το Π.Ι.;

Θα απαντήσω με όση ευθύτητα μου επιτρέπεται.

Α. Πολύ φοβάμαι ότι το λεγόμενο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών είναι ένα άτεχνο και αδικαιολόγητα περίπλοκο συμπύλημα, χωρίς ενιαία λογική, και χωρίς όραμα για το είδος και τους τρόπους της παιδείας που πρέπει να υπηρετήσουν τα νέα βιβλία. Δεν αντιλαμβάνομαι τη σύνδεση του Α.Π. με το Διαθεματικό Πλαίσιο μόνο ως ένα πρόβλημα συνδυασμού λεπτομερειών, αν και, πρακτικά, η συνδυασμένη εφαρμογή τους είναι, νομίζω, αδύνατη: τα δύο συστήματα οδηγιών, αν έτσι καταλάβουμε τα δύο αυτά κείμενα, είναι απλώς ασύμβατα.

Δεν είναι όμως αυτό το κύριο πρόβλημα, αν και μπορώ να κατανοήσω πόσους πονοκεφάλους προκάλεσε στις συγγραφικές ομάδες. Το κύριο πρόβλημα είναι ότι η ίδια η λογική της διαθεματικής διδασκαλίας είναι αντίθετη με τη λογική που διέπει την προκήρυξη των νέων βιβλίων. Διαθεματική διδασκαλία δεν νοείται με αυτόνομα μαθήματα, τα βιβλία των οποίων τα γράφουν ανεξάρτητες, μη συνεργαζόμενες, ενδεχομένως και ανταγωνιστικές συγγραφικές ομάδες, για να τα διδάξουν αργότερα δάσκαλοι και δασκάλες που δεν αλληλοενημερώνονται, σε ξεχωριστές ώρες και ζώνες του εβδομαδιαίου προγράμματος. Υποτίθεται ότι η διαθεματική προσέγγιση καταργεί στην πράξη την αυτονομία των μαθημάτων, εντάσσοντάς τα σε ομάδες αλληλοϋποστηριζόμενων *εκπαιδευτικών υλικών* – όχι βιβλίων. Έτσι, η (Ελληνική) Γλώσσα διδάσκεται *μαζί με* –αλλά και *ως*– Μελέτη Περιβάλλοντος, Ιστορία, Πολιτική Αγωγή, Γεωγραφία. Και αναλόγως, η Ιστορία, η Γεωγραφία κλπ. επίσης διδάσκονται *ως γλώσσα*, δηλαδή κειμενοκεντρικά και επικοινωνιακά. Θα περιμέναμε λοιπόν όχι ξεχωριστά βιβλία για όλα αυτά τα μαθήματα, αλλά ένα ενιαίο εκπαιδευτικό υλικό το οποίο να ενοποιεί στην πράξη τη μάθηση και τη διδασκαλία.

Ας σημειωθεί παρεμπιπτόντως ότι από την ομάδα μαθημάτων στην οποία εντάσσεται η γλώσσα ξεχάστηκαν πάλι οι ξένες γλώσσες – παράλειψη κρίσιμη για τα λίγα, ιδιωτικά κυρίως σχολεία, που εφαρμόζουν δίγλωσσα προγράμματα.

Τώρα, πώς γίνεται η διαθεματικότητα να επιχειρείται με ένα μόνο βιβλίο ανά μάθημα, με μόνο το μάθημα της γλώσσας να «παραπέμπει» στα άλλα μαθήματα και μ' ένα ασφυκτικά Αναλυτικό Πρόγραμμα, αυτά μόνο το Π.Ι. τα ξέρει. Η απάντησή μου λοιπόν στο πρώτο ερώτημα («είναι διαθεματικά τα νέα βιβλία;») θα είναι αναγκαστικά κάπως διπλωματική: τα νέα βιβλία είναι τόσο διαθεματικά όσο τους επιτρέπεται να είναι.

Β. Δεύτερο ερώτημα: «Περιέχουν τα νέα βιβλία την απαραίτητη ποικιλία κειμένων για τη διδασκαλία της γλώσσας και συστήνουν στους δάσκαλους και στους μαθητές πολλαπλούς τρόπους επεξεργασίας των κειμένων αυτών;»

Τα τελευταία χρόνια έχει γίνει του συρμού ο όρος «κειμενοκεντρική προσέγγιση στη διδασκαλία». Με την κειμενοκεντρική προσέγγιση επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες να μάθουν να επεξεργάζονται πολλά και διαφορετικά κείμενα με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους, πειραματιζόμενοι με ποικίλες μορφές γραμματισμού, δίνοντας έμφαση στη λειτουργικότητα των κειμένων και στην κριτική ανάγνωση μάλλον παρά στη γραμματική τους οργάνωση. Ως προς αυτό, αρκεί, νομίζω, η σύγκριση των νέων βιβλίων με τα παλαιά. Είναι περισσότερο από προφανές η ποικιλία κειμένων και τρόπων επεξεργασίας στα νέα βιβλία.

Η κειμενοκεντρική αντίληψη αποδεσμεύει τη διδασκαλία της γλώσσας από τη διδασκαλία της λογοτεχνίας. Η γλώσσα δεν διδάσκεται μόνο με λογοτεχνικά κείμενα. Όπως κατά κόρον συμβαίνει στη διδασκαλία ξένων γλωσσών, όλα τα είδη κειμένων συμβάλλουν στον «εγγραμματισμό» των μαθητών. Αυτήν την απλή αλήθεια μάλλον δεν την εννοούν όσοι κάνουν λόγο για υποβάθμιση των «κλασικών κειμένων». Ορισμένα από τα κείμενα που πρέπει να μάθουν οι μαθητές να χειρίζονται (π.χ., συνεντεύξεις, διαφημίσεις κλπ.) είναι κείμενα της αγοράς, λένε – αγοραία κείμενα. Δεν βλέπω τι απαγορεύει στους μαθητές να στέκονται κριτικά απέναντι σε τέτοια κείμενα. Καθώς μάλιστα όλοι πια κατακλυζόμαστε στην καθημερινή μας ζωή από ποικιλία αγοραίων κειμένων, είναι απαραίτητη η πρόιμη καλλιέργεια της κριτικής ανάγνωσης.

Δεν θέλω όμως να χρονοτριβήσω στο ζήτημα της «ιδεολογικής ουδετερότητας» των σχολικών βιβλίων. Η αλήθεια είναι ότι τα νέα βιβλία περιλαμβάνουν λογοτεχνικά κείμενα σε ποσοστό 40% περίπου. Είναι αλήθεια επίσης ότι ορισμένες κακογουστιές (λ.χ., τα πρόχειρα παιδικά ποιηματάκια στο κρίσιμο για την ανάπτυξη όχι μόνο του εγγραμματισμού αλλά και της καλαισθησίας βιβλίο της Α' δημοτικού) θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί, αν συμμετείχαν συγγραφείς παιδικών βιβλίων – λογοτέχνες, δηλαδή – στις συντακτικές ομάδες, έστω με το ρόλο του συμβούλου. Πιο καλαίσθητο θα ήταν επίσης το αποτέλεσμα αν οι εκδοτικοί οίκοι δέχονταν να πληρώσουν κάτι τις παραπάνω για την εικονογράφηση.

Όμως, η κειμενοκεντρική προσέγγιση δεν είναι απαραίτητως επικοινωνιακή, όπως έχει επισημάνει ο Α. Χαραλαμπίδης («Νέα βιβλία. Νέα προσέγγιση;», *Η Καθημερινή*, 15/10/2006). Συχνά, τα κείμενα που καλούνται να γράψουν οι μαθητές προσομοιώνουν μάλλον παρά δημιουργούν πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας. Πολλές από τις ασκήσεις που παρουσιάζονται ως επικοινωνιακές είναι κλασικές, δομικές ασκήσεις γραμματικής. Και τα περισσότερα από τα προτεινόμενα projects δεν είναι παρά εργασίες συγκέντρωσης κειμένων, για εγκυκλοπαιδική μάθηση. Θα ήταν ίσως ουτοπικό να περιμένουμε αυτό το σχολείο να είναι σε θέση από τώρα να δημιουργεί ή να φιλοξενεί εντός του όλες εκείνες τις περιστάσεις επικοινωνίας που

οραματίζονται οι οπαδοί της επικοινωνιακής διδακτικής. Πάντως ένα πρώτο βήμα γίνεται με τα βιβλία αυτά. Και τα πρώτα βήματα είναι τα πιο μεγάλα.

Γ. Το τελευταίο και κρίσιμο ερώτημα είναι αν τα νέα βιβλία παρέχουν στους εκπαιδευτικούς το δικαίωμα της επιλογής και της προσαρμογής. Υποψιάζομαι ότι ούτε τα συντηρητικά αντανακλαστικά του Υπουργείου ούτε οι παγιωμένες συνήθειες πολλών δασκάλων ούτε οι τυποποιημένες γνώσεις των «επιμορφωτών» ούτε η καθ' όλα ανθρώπινη υπερηφάνεια των νέων συγγραφέων επιτρέπουν να τονιστεί όσο θα έπρεπε το γεγονός ότι τα νέα βιβλία δίνουν πολύ μεγαλύτερη ελευθερία σε εκπαιδευτικούς και μαθητές – ιδιαίτερα στους εκπαιδευτικούς εκείνους που θα θελήσουν να τα διδάξουν με ένα πνεύμα *ήπιας ανυπακοής*. Ο δάσκαλος μπορεί –και πρέπει– να φέρνει στην τάξη κείμενα επιλογής δικής του και των μαθητών του – σε ποσοστό μέχρι 25%, επιτρέπει το Α.Π., αλλά δεν είναι ακατόρθωτο να ξεκλέψει κανείς μερικούς πόντους ακόμα. Μπορεί καλύτερα να οργανώσει τη διδασκαλία σε ομάδες· μπορεί να ενδιαφερθεί περισσότερο για τα ατομικά ενδιαφέροντα και τις κλίσεις των μαθητών. Ιδιαίτερα σε σχολεία που φιλοξενούν μαθητές και μαθήτριες που δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική, μπορεί ο/η εκπαιδευτικός να προσαρμόσει τη διδασκαλία του/της καλύτερα στις ανάγκες αυτών των «ξένων», να διδάξει και τα ελληνικά σαν να ήταν γλώσσα ξένη, να θίξει θέματα όπως ο ρατσισμός και η μετανάστευση, να οργανώσει κοινές, διαπολιτισμικές δραστηριότητες. Τα νέα βιβλία πρέπει να διαβάζονται μαζί με άλλα κείμενα. Είναι βιβλία για την ανάγνωση βιβλίων. Προϋποθέτουν ανοιχτές σχολικές βιβλιοθήκες. Δίνουν αφορμές για το σχηματισμό ατομικών ή συλλογικών «φακέλων υλικού». Είναι οδηγίο για τη συλλογική και ατομική εργασία των μαθητών. Άλλωστε, πολλά από τα κείμενα που περιλαμβάνονται στα βιβλία αυτά είναι επικαιρικά και χρειάζονται τακτή αναθεώρηση (η πρώτη προγραμματίζεται σε δύο χρόνια· βάλτε και τις προβλεπόμενες καθυστερήσεις). Όσο πιο γρήγορα καταφέρουν να παλιώσουν τα νέα βιβλία τόσο πιο μεγάλη θα είναι η επιτυχία τους.

Το κυριότερο: τα νέα βιβλία δεν θα έπρεπε να δημιουργούν σε δασκάλους και μαθητές τόσο πολύ άγχος «να βγάλουν την ύλη». Διότι ύλη δεν θα έπρεπε να υπάρχει· τα νέα βιβλία θα έπρεπε κανονικά να είναι άυλα· τα περισσότερα κείμενα να είναι ενδεικτικά, να μπορούν εύκολα ν' αντικατασταθούν με άλλα. Συμφωνούμε ότι έτσι μειώνεται η αυθεντία του σχολικού βιβλίου, αλλά αυξάνεται η χρηστικότητα των άλλων βιβλίων – κάθε είδους βιβλίων. Άλλωστε αυτή είναι μια περίοδος μεταρρυθμίσεων, δεν είναι; Ας κάνουν λοιπόν ο κάθε δάσκαλος κι η κάθε δασκάλα τις δοκιμές τους. Και σε δυο χρόνια το ξανασυζητάμε.

*

Αυτή την ελευθερία που παρέχουν τα νέα βιβλία, ιδιαίτερα των μεγαλύτερων τάξεων, είναι σημαντικό να μην την καταπνίξουν οι ασφυκτικές και ενίοτε αντιφατικές οδηγίες των ίδιων των συγγραφέων, ενώ πρέπει να την ενθαρρύνουν οι σχολικοί σύμβουλοι. Με τα νέα βιβλία μπορούμε να φανταστούμε ένα σύστημα εκπαίδευσης λίγο πιο φιλελεύθερο από αυτό που επικράτησε μεταπολιτευτικά στην Ελλάδα, ένα σύστημα όπου διαφορετικές σχολικές τάξεις ή ακόμη και διαφορετικά σχολεία θα προσαρμόζουν και θα επιμερίζουν την εκπαιδευτική «ύλη» στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών τους. Τουλάχιστον στο Δημοτικό, γιατί στο Γυμνάσιο αυτά θ' αργήσουν να γίνουν.

Λέω *μπορούμε να φανταστούμε*, γιατί στην πράξη λίγα θ' αλλάξουν. Είναι δύσκολη η αλλαγή της νοοτροπίας σε μαζική κλίμακα, ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχει εκπαιδευτική ηγεσία να την ενθαρρύνει. Το Π.Ι., αν κρίνουμε από τις δηλώσεις των

αρχηγών του, δεν φαίνεται να έχει καν εννοήσει το είδος της μεταρρύθμισης που εφαρμόζει. Και οι πιο υποψιασμένοι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν –σωστά– τα νέα βιβλία σαν πρόσθετη, απλήρωτη εργασία για το σπίτι, διότι συνειδητοποιούν ότι σωστή διαθεματική, κειμενική, κριτική διδασκαλία χωρίς εξαντλητική προετοιμασία δεν νοείται.

Φοβάμαι ότι το φάντασμα της ύλης πλανιέται ήδη απειλητικό πάνω από τα νέα βιβλία. Αυτό άλλωστε ήταν και το πρώτο αντανακλαστικό των δασκάλων και των γονέων: «άλλαξε η ύλη». Και των εκδοτικών οίκων: να εκδώσουν σχολικά βοηθήματα που να «βγάζουν ευκολότερα τη νέα ύλη». Είναι πολλά ακόμη τα ανησυχητικά σημάδια. Σύμβουλοι και επιστημονικοί επόπτες πασχίζουν να ορίσουν τη «γλωσσική ύλη». Οι δάσκαλοι τρέχουν να προλάβουν να «βγάλουν ολόκληρη την ύλη». Είναι τόση η «ύλη που πρέπει να βγει» που τα παιδιά δεν προλαβαίνουν να διαβάσουν ένα «εξωσχολικό» βιβλίο, διότι τα εξωσχολικά βιβλία παραμένουν, δυστυχώς, «εκτός ύλης». Ιδιαίτερα στα ιδιωτικά σχολεία, που θέλουν να παρουσιάζονται ως επιμελέστερα των δημοσίων, οι μαθητές και οι μαθήτριες κατακλύζονται καθημερινά με «νέα ύλη». Όσοι δεν έχουν μητρική γλώσσα την ελληνική πρέπει τώρα να βγάζουν «και άλλη ύλη». Το Υπουργείο στέλνει εγκυκλίους για να ορίσει ποια ακριβώς «ύλη θα βγει» – και πώς και πότε και με ποια σειρά, διότι, ως γνωστόν, η «ύλη» πρέπει να βγαίνει όλη, αλλά όχι όλη μαζί· πρέπει να δίνεται σε κανονικές δόσεις, όπως ορίζεται άνωθεν, αλλιώς κινδυνεύει να πάει χαμένη ή να μετουσιωθεί σε πνεύμα· δηλαδή, σύμφωνα με την αντίληψη των καιρών, σε αέρα κοπανιστό.

* Ο Σ. Α. Μοσχονάς είναι επίκουρος καθηγητής γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.